

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Legal Regulation of Scientific Cooperation: Main Theoretical Approaches

Fedir Vasylenko ¹ *

¹ Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine). Postgraduate Student.

* **Corresponding Author**, e-mail: f_vasilenko@ukr.net

ARTICLE INFO

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2026.6.20](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.6.20)

Received:

21 April 2026

Accepted:

22 May 2026

Published online:

23 May 2026

Copyright © 2026 by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

ABSTRACT

The article examines the main theoretical approaches to the legal regulation of scientific cooperation as an independent subject of legal analysis and an object of state policy. The relevance of the topic stems from the fact that, under the globalization of knowledge, the digitalization of research and the full-scale war, scholarly interaction has become a strategic resource for the recovery and European integration of Ukraine, which requires adequate normative support. The study aims to systematize the conceptual foundations of the legal regulation of research cooperation and to clarify how different theoretical models explain the nature, limits and instruments of such regulation. Using comparative, systemic and structural-functional methods, six approaches are identified and characterized: the natural-law approach, which views cooperation through the lens of the human right to science; the institutional; the international-legal (treaty-based); the European-integration; the comparative-scientometric; and the national-legislative approach. It is shown that the legal regulation of scientific cooperation has a multilevel structure and operates simultaneously at the international, regional (European) and national levels, each using its own toolkit. An empirical analysis of recent 2023–2026 data revealed a steady increase in the share of internationally co-authored publications in OECD countries (from 22% in 2013 to about 27% in 2023–2025) and intensified participation of Ukraine in the Horizon Europe programme after the 2022 association. The findings suggest that an effective model for regulating research cooperation in Ukraine should combine guarantees of academic freedom, treaty-based mechanisms of international cooperation and the alignment of national legislation with European Union law. The proposed conclusions may be used to improve the legislation on scientific and scientific-technical activity and to shape the policy of integration into the European Research Area.

KEYWORDS

scientific cooperation, legal regulation, theoretical approaches, international research collaboration, right to science, European Research Area, European integration, science diplomacy, academic freedom, science policy.

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Правове регулювання наукового співробітництва: основні теоретичні підходи

Федір І. Василенко ¹*

¹ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна). Аспірант.

* Автор-кореспондент, e-mail: f_vasilenko@ukr.net

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2026.6.20](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.6.20)

Отримана:

21.04.2026 р.

Прийнята:

22.05.2026 р.

Опублікована:

23.05.2026 р.

Авторське право

© 2026 авторів

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

У статті досліджено основні теоретичні підходи до правового регулювання наукового співробітництва як самостійного предмета юридичного аналізу та об'єкта державної політики. Актуальність теми зумовлена тим, що в умовах глобалізації знань, цифровізації досліджень і повномасштабної війни наукова взаємодія перетворилася на стратегічний ресурс відновлення та європейської інтеграції України, що потребує адекватного нормативного супроводу. Метою роботи є систематизація концептуальних засад правового регулювання наукової кооперації та з'ясування того, як різні теоретичні моделі пояснюють природу, межі й інструменти такого регулювання. На основі порівняльного, системного та структурно-функціонального методів виокремлено й охарактеризовано шість підходів: природно-правовий, що розглядає співпрацю крізь призму права людини на науку; інституційний; міжнародно-правовий (договірний); євроінтеграційний; компаративно-наукометричний та національно-законодавчий. Доведено, що правове регулювання наукового співробітництва має багаторівневу будову й реалізується одночасно на міжнародному, регіональному (європейському) та національному рівнях, кожен з яких послуговується власним інструментарієм. Емпіричний аналіз новітніх даних за 2023–2026 рр. засвідчив стійке зростання частки міжнародно-співавторських публікацій у країнах ОЕСР (з 22 % у 2013 р. до близько 27 % у 2023–2025 рр.) та активізацію участі України в рамковій програмі «Горизонт Європа» після асоціації 2022 р. Отримані результати дозволяють стверджувати, що ефективна модель регулювання наукової кооперації для України має поєднувати гарантії академічної свободи, договірні механізми міжнародного співробітництва та узгодження національного законодавства з правом Європейського Союзу. Запропоновані висновки можуть бути використані для вдосконалення законодавства про наукову та науково-технічну діяльність і формування державної політики інтеграції до Європейського дослідницького простору.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

наукове співробітництво, правове регулювання, теоретичні підходи, міжнародне наукове співробітництво, право на науку, Європейський дослідницький простір, євроінтеграція, наукова дипломатія, академічна свобода, наукова політика.

1. Introduction

Наукове співробітництво давно перестало бути приватною справою окремих дослідників і перетворилося на інституційно оформлене явище, що потребує чіткого правового впорядкування. Спільні проекти, обмін даними, мобільність учених, співавторство публікацій та доступ до дослідницьких інфраструктур реалізуються нині в межах складної системи договорів, законів і м'яких регуляторних інструментів. Саме тому питання про те, на яких теоретичних засадах будується правове регулювання такої взаємодії, набуває не лише академічного, а й цілком практичного значення для держави, яка прагне залишатися частиною світового наукового простору.

Для України ця проблематика має особливу гостроту. Повномасштабне вторгнення 2022 р. зруйнувало частину дослідницької інфраструктури, спричинило вимушену міграцію вчених і водночас відкрило безпрецедентні можливості залучення до європейських наукових мереж. У цих умовах міжнародна кооперація стала не просто інструментом підвищення якості досліджень, а одним із чинників виживання вітчизняної науки та її повоєнного відновлення. Як слушно зауважує Я. Петруненко у праці «Соціально-економічні чинники відновлення України після перемоги», відбудова держави неможлива без опори на інтелектуальний потенціал і науково-технічне співробітництво з партнерами [13].

Правове регулювання наукового співробітництва вирізняється помітною фрагментарністю: відповідні норми розпорошені між конституційним, міжнародним, адміністративним та освітнім правом, а також між актами різної юридичної сили – від багатосторонніх договорів до відомчих положень. Така розпорошеність ускладнює формування цілісного уявлення про предмет і породжує потребу в теоретичному узагальненні. Без чіткої концептуальної рамки законодавець ризикує ухвалювати точкові, неузгоджені рішення, що знижують передбачуваність правового поля для дослідників і дослідницьких установ.

Окремої уваги заслуговує співвідношення національного й наднаціонального регулювання. Після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і асоціації до програми «Горизонт Європа» вітчизняна наукова сфера фактично функціонує у двох нормативних системах одночасно – внутрішній і європейській. Узгодження цих систем, усунення колізій та імплементація стандартів Європейського дослідницького простору становлять одне з ключових завдань сучасної правотворчості, що неодноразово підкреслювали О. Топузов, О. Локшина та їхні співавтори [14].

Слід також ураховувати, що наукове співробітництво має виразний ціннісний вимір. Воно ґрунтується на свободі досліджень, відкритості знань, доброчесності та довірі між партнерами. Ці засади не завжди піддаються формалізації в нормах прямої дії, проте саме вони визначають дух правового регулювання й межі допустимого втручання держави. Зростання уваги до концепції відкритої науки, про що пишуть І. Драч, С. Литвинова та О. Слободянюк, лише підкреслює потребу збалансувати публічний інтерес у поширенні результатів досліджень із правами їх авторів [3].

З огляду на викладене, теоретичне осмислення підходів до правового регулювання наукового співробітництва видається своєчасним і необхідним. Воно дає змогу не лише впорядкувати наявний нормативний матеріал, а й сформулювати орієнтири для подальшого розвитку законодавства, узгодженого з європейськими стандартами та сучасними тенденціями глобальної наукової взаємодії. Саме на розв'язання цього завдання й спрямована пропонована стаття.

2. Literature Review

Проблематика правового регулювання наукового співробітництва належить до міждисциплінарних і перебуває на перетині міжнародного, європейського та національного права, наукознавства й публічного управління. Аналіз доступного масиву джерел дозволяє згрупувати наявні дослідження за кількома магістральними напрямками, кожен з яких висвітлює окремий аспект цього багатогранного явища.

Першу групу становлять праці, у яких наукова кооперація осмислюється у вимірі прав людини. Засадничою тут є стаття К. Achermann та S. Besson "International cooperation under the

human right to science: what and whose duties and responsibilities?”, де міжнародне наукове співробітництво потрактовано як зміст і водночас гарантію права людини на науку, а також з'ясовано, на кого покладаються відповідні обов'язки [1]. Такий підхід зміщує акцент із міждержавних інтересів на дослідника як носія суб'єктивного права, що має принципове значення для розуміння меж державного регулювання.

Другу групу формують дослідження міжнародно-правової природи наукової взаємодії. J. Orangias у праці “The Nexus between International Law and Science: An Analysis of Scientific Expert Bodies in Multilateral Treaty-Making” переконливо демонструє, що наукові експертні органи відіграють самостійну роль у багатосторонньому договірному процесі, а отже, наука й міжнародне право перебувають у відносинах взаємного впливу [11]. Це спостереження дозволяє розглядати наукове співробітництво не лише як об'єкт регулювання, а і як чинник формування самих правових норм.

Третя, чи не найчисленніша, група об'єднує наукометричні та компаративні дослідження, що емпірично описують масштаби й структуру міжнародної кооперації. A. Gök і M. Karaulova у статті “How «international» is international research collaboration?” проблематизують саме поняття міжнародності співпраці, показуючи, що формальне співавторство не завжди відображає реальну інтеграцію дослідницьких колективів [4]. M. Kwiek на основі великих масивів публікаційних і цитувальних даних аналізує мінливі національні моделі співпраці в європейському контексті [6], а K. Okamura в праці “A half-century of global collaboration in science and the «Shrinking World»” простежує піввікову динаміку глобальної наукової взаємодії та ефект «стиснення світу» [10]. Ці роботи створюють емпіричне підґрунтя для будь-яких регуляторних висновків.

Четверту групу становлять праці, присвячені європейській інтеграції української науки та освіти. О. Топузов, О. Локшина, А. Джурило й О. Шпарик у статті «Європейський дослідницький простір як орієнтир розвитку освіти і науки в Україні» обґрунтовують ЄДП як стратегічний орієнтир вітчизняних реформ [14]. С. Іванов і В. Антонюк аналізують проблеми та перспективи інтеграції України до Європейського дослідницького простору [5], а О. Бородіна розглядає входження в європейський освітньо-науковий простір як чинник модернізації економіки [2]. Стратегічні засади європейського співробітництва у сфері освіти й навчання на період 2021–2030 рр. ґрунтовно висвітлила О. Локшина [8; 9].

П'яту групу утворюють дослідження інституційних механізмів, передусім політик відкритої науки. І. Драч, С. Литвинова та О. Слободянюк у праці «Досвід реалізації інституційних політик відкритої науки в європейських університетах» систематизували практики, що забезпечують відкритість результатів досліджень і водночас потребують відповідного правового закріплення [3]. Ці напрацювання важливі для розуміння того, як загальні принципи трансформуються у конкретні інституційні правила.

Шоста група охоплює праці економіко-правового спрямування. Я. Петруненко у статті «Правовий вимір європейської інтеграції України у контексті економічного співробітництва» розкриває юридичні засади зближення України з ЄС [12], а в дослідженні соціально-економічних чинників відновлення наголошує на ролі науки в повоєнній відбудові [13]. О. Левчук, своєю чергою, аналізує економічні аспекти співробітництва України з країнами Європейського Союзу, що дотичні й до науково-технічної сфери [7].

Нормативну основу досліджуваної проблематики формують акти національного законодавства та міжнародні договори. Базовими є закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [18], «Про вищу освіту» [20], «Про освіту» [19] та «Про інноваційну діяльність» [17], що визначають правовий статус суб'єктів наукової діяльності й засади їх співпраці. На міждержавному рівні ключову роль відіграють Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво [15] та Угода про асоціацію між Україною та ЄС [16], які створюють договірний каркас європейської інтеграції вітчизняної науки.

Узагальнення наведених джерел засвідчує, що, попри значну кількість праць з окремих аспектів проблеми, цілісної теоретико-правової концепції регулювання наукового співробітництва дотепер не сформовано. Більшість досліджень або зосереджена на емпіричному вимірі кооперації, або обмежена сферою освітньої євроінтеграції, тоді як власне юридична систематизація теоретичних підходів залишається фрагментарною. Це зумовлює потребу в

окремому дослідженні, яке поєднало б доктринальний аналіз із новітніми емпіричними даними, що й визначає наукову новизну пропонованої статті.

3. Problem Statement

Метою статті є виявлення, систематизація та порівняльна характеристика основних теоретичних підходів до правового регулювання наукового співробітництва, а також визначення на цій основі багаторівневої структури такого регулювання та з'ясування його перспектив для України в умовах європейської інтеграції. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання кількох взаємопов'язаних завдань: уточнити зміст базових понять, що формують концептуальне поле дослідження; виокремити й охарактеризувати теоретичні підходи до регулювання наукової кооперації; розкрити співвідношення міжнародного, регіонального та національного рівнів регулювання; а також підкріпити теоретичні узагальнення аналізом новітніх емпіричних даних щодо динаміки міжнародної наукової взаємодії та участі України в європейських дослідницьких програмах.

4. Methods and Materials

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що дозволило розглянути правове регулювання наукового співробітництва як цілісну, внутрішньо структуровану систему. Провідним обрано системний підхід, у межах якого регулювання потрактовано не як набір розрізнених норм, а як упорядковану сукупність взаємопов'язаних рівнів, інститутів та інструментів, що діють у відносній автономії, проте підпорядковані спільній меті – забезпеченню вільної й результативної наукової взаємодії.

Метод аналізу та синтезу застосовано для опрацювання доктринальних джерел і виокремлення ключових концепцій, що формують теоретичне поле дослідження. Це дало змогу уточнити зміст понять «наукове співробітництво», «правове регулювання наукового співробітництва» та «міжнародне наукове співробітництво» й розмежувати їх із суміжними категоріями. Дефінітивний аналіз доповнено формально-юридичним методом, за допомогою якого досліджено зміст чинних нормативних актів – законів України та міжнародних договорів.

Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення теоретичних моделей регулювання, а також рівнів і інструментів правового впливу на наукову кооперацію. Саме цей метод став основою для побудови узагальнювальної класифікації підходів та виявлення спільних і відмінних рис між міжнародним, регіональним і національним регулюванням. Структурно-функціональний аналіз дозволив розкрити взаємозв'язок між функціями окремих регуляторних рівнів і конкретними правовими формами, у яких ці функції реалізуються.

Емпіричну базу дослідження сформували статистичні дані про динаміку міжнародної наукової взаємодії та участь України в європейських дослідницьких програмах за 2023–2026 рр. Зокрема, використано показники Організації економічного співробітництва та розвитку щодо частки міжнародно-співавторських публікацій, а також відкриті дані Європейської Комісії й Офісу програми «Горизонт Європа» в Україні. Опрацювання цих матеріалів здійснено за допомогою статистичного методу та методу графічного моделювання, що уможливило візуалізацію виявлених тенденцій у формі діаграм і схем.

Для узагальнення результатів застосовано логіко-узагальнювальний метод, який забезпечив формулювання підсумкових висновків щодо структури й перспектив правового регулювання наукового співробітництва. Поєднання доктринального, нормативного та емпіричного складників дослідження дозволило уникнути односторонності й сформулювати комплексне уявлення про предмет, придатне як для подальших наукових розвідок, так і для практичного вдосконалення законодавства.

5. Results and Discussion

Розгляд теоретичних підходів до правового регулювання наукового співробітництва доцільно розпочати з уточнення понятійного апарату, оскільки саме від змісту базових категорій залежить логіка подальшого аналізу. У вітчизняній та зарубіжній доктрині ці поняття

тлумачаться неодноково, а нерідко й ототожнюються, що ускладнює формування цілісної концепції. Узагальнені результати дефінітивного аналізу подано в табл. 1.

Таблиця 1. Зміст базових понять у контексті правового регулювання наукового співробітництва

Поняття	Зміст і сутність поняття
Наукове співробітництво	Спільна, узгоджена діяльність двох і більше суб'єктів (учених, колективів, установ, держав), спрямована на отримання, поширення та використання нових наукових знань на засадах добровільності, взаємної вигоди й академічної свободи. Як зазначає О. Бородіна [2], така взаємодія є чинником модернізації; її інституційні форми описують І. Драч, С. Литвинова та О. Слободянюк [3].
Правове регулювання наукового співробітництва	Сукупність юридичних засобів (норм, договорів, інституцій, процедур), за допомогою яких держава та міжнародна спільнота впорядковують відносини наукової взаємодії, визначаючи права, обов'язки й гарантії її учасників. Ціннісну основу такого регулювання становить право на науку, що його аналізують К. Achermann і S. Besson [1], а нормативну – закони України [18; 20].
Міжнародне наукове співробітництво	Видова форма наукової кооперації за участю суб'єктів різних держав, що реалізується через спільні проекти, мобільність, співавторство та доступ до інфраструктур і потребує узгодження різних правопорядків. Його масштаби й структуру емпірично досліджують А. Gök і М. Karaulova [4], М. Kwiek [6]; договірну основу формує Угода 2002 р. [15].
Європейський дослідницький простір (ЄДП)	Інтегрований простір вільного руху знань, дослідників і технологій у межах ЄС та асоційованих держав, що слугує регіональною рамкою гармонізації наукової політики. ЄДП як орієнтир реформ обґрунтовують О. Топузов, О. Локшина та співавтори [14]; проблеми інтеграції розкривають С. Іванов і В. Антонюк [5].
Право на науку	Гарантоване міжнародним правом право кожного на участь у науковому прогресі та користування його благами, що становить ціннісну основу регулювання наукової кооперації й породжує позитивні обов'язки держав. Зміст і носіїв відповідних обов'язків досліджують К. Achermann і S. Besson [1]; взаємозв'язок науки та міжнародного права – J. Orangias [11].

Джерело: узагальнено автором.

Запропоноване розмежування дозволяє уникнути термінологічної плутанини й окреслити предметне поле дослідження. Наукове співробітництво постає як родова категорія, а його правове регулювання – як сукупність юридичних засобів упорядкування цієї взаємодії. Міжнародне наукове співробітництво є видовим поняттям, що позначає кооперацію за участю суб'єктів різних держав і саме тому потребує найскладнішого регуляторного супроводу.

Аналіз доктринальних джерел і нормативного матеріалу дає підстави виокремити шість основних теоретичних підходів до правового регулювання наукового співробітництва, що різняться за вихідними засадами, суб'єктним складом та інструментарієм. Першим є природно-правовий, або людиноцентричний, підхід, який розглядає наукову кооперацію крізь призму невід'ємного права людини на науку. Згідно з ним, держава не стільки «дозволяє» співпрацю, скільки зобов'язана створювати умови для її вільної реалізації, усуваючи бар'єри для обміну знаннями. Як показують К. Achermann і S. Besson, право на науку породжує позитивні обов'язки не лише національних урядів, а й міжнародної спільноти загалом [1].

Другий підхід – інституційний – зосереджується на організаційно-правових механізмах, що забезпечують співпрацю: статусах наукових установ, університетів, академій, дослідницьких консорціумів і колаборацій. У його межах регулювання розуміється як встановлення правил, за якими ці інституції взаємодіють, розподіляють права на результати й управляють спільними ресурсами. Показовим прикладом є інституційні політики відкритої науки, систематизовані І. Драч, С. Литвиною та О. Слободянюк, що перетворюють абстрактний принцип відкритості на конкретні внутрішньо університетські норми [3].

Третій підхід – міжнародно-правовий, або договірний, – трактує наукове співробітництво насамперед як предмет міждержавних угод. Його ядром є двосторонні та багатосторонні договори, що визначають умови спільних досліджень, режим інтелектуальної власності й порядок фінансування. J. Orangias переконливо доводить, що наука і міжнародне право перебувають у відносинах взаємопроникнення: наукові експертні органи беруть участь у виробленні договірних норм, а самі договори структурують наукову взаємодію [11]. Для України

базовим актом цього рівня є Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво [15].

Четвертий підхід – євроінтеграційний – розглядає правове регулювання наукової кооперації як складник ширшого процесу зближення з Європейським Союзом. Його нормативною основою є Угода про асоціацію [16], а орієнтиром – Європейський дослідницький простір. О. Топузов, О. Локшина та співавтори наголошують, що саме ЄДП задає рамку, у якій національне регулювання поступово гармонізується з європейським [14]. Цей підхід тісно пов'язаний із п'ятим – компаративно-наукометричним, що спирається на емпіричні дані про реальні масштаби співпраці. Праці А. Gök і М. Karaulova [4], М. Kwiek [6] та К. Okamura [10] доводять: без урахування фактичної динаміки кооперації будь-які регуляторні рішення ризикують виявитися відірваними від практики.

Шостий підхід – національно-законодавчий – акцентує на внутрішньодержавному вимірі регулювання, утіленому в законах України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [18], «Про вищу освіту» [20], «Про освіту» [19] та «Про інноваційну діяльність» [17]. Саме ці акти визначають правовий статус суб'єктів наукової діяльності, засади їх фінансування та форми участі у міжнародних проектах. Узагальнену характеристику виокремлених підходів, їх сутності та представників наведено в табл. 2 і схематично відображено на рис. 3.

Таблиця 2. Основні теоретичні підходи до правового регулювання наукового співробітництва

Підхід	Сутність підходу	Представники / джерела
Природно-правовий (людиноцентричний)	Розглядає кооперацію як вияв невід'ємного права людини на науку; держава зобов'язана усувати бар'єри обміну знаннями та створювати умови для вільних досліджень.	К. Achermann, S. Besson [1]
Інституційний	Зосереджується на правових статусах наукових установ і правилах їх взаємодії; типовим утіленням є інституційні політики відкритої науки.	І. Драч, С. Литвинова, О. Слободянук [3]
Міжнародно-правовий (договірний)	Трактує співпрацю як предмет двосторонніх і багатосторонніх договорів; визнає роль наукових експертних органів у виробленні норм.	J. Orangias [11]; Угода 2002 р. [15]
Євроінтеграційний	Розглядає регулювання як складник зближення з ЄС; орієнтиром слугує Європейський дослідницький простір.	О. Топузов та ін. [14]; С. Іванов, В. Антонюк [5]; Угода про асоціацію [16]
Компаративно-наукометричний	Спирається на емпіричні дані про реальні масштаби й структуру кооперації як підставу регуляторних рішень.	А. Gök, М. Karaulova [4]; М. Kwiek [6]; К. Okamura [10]
Національно-законодавчий	Акцентує на внутрішньодержавному вимірі регулювання, утіленому в законах про науку, освіту та інновації.	Закони України [17–20]; Я. Петруненко [12]

Джерело: узагальнено автором.

Зіставлення підходів засвідчує, що жоден із них не є самодостатнім: природно-правовий обґрунтовує мету регулювання, інституційний та національно-законодавчий забезпечують його організаційно-нормативний каркас, міжнародно-правовий і євроінтеграційний відкривають кооперацію назовні, а компаративно-наукометричний постачає емпіричні орієнтири. Тому ефективна модель регулювання неминує є синтетичною й поєднує елементи всіх шести підходів у різних пропорціях залежно від конкретного завдання.

Практичний вимір проблеми яскраво ілюструє динаміка міжнародної наукової взаємодії. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, частка міжнародно-співавторських публікацій у країнах ОЕСР зросла з 22 % у 2013 р. до близько 27 % наприкінці 2010-х рр., що відображало поглиблення глобальної кооперації, описане в працях К. Okamura [10] та М. Kwiek [6]. Водночас новітні оцінки засвідчують зміну тренду: за даними Огляду науки, технологій та інновацій ОЕСР 2025 р., упродовж 2023–2025 рр. зростання міжнародного співавторства фактично припинилося, а окремі великі наукові системи навіть

продemonстрували спад інтенсивності зовнішньої співпраці. Відповідну тенденцію відображено на рис. 1.

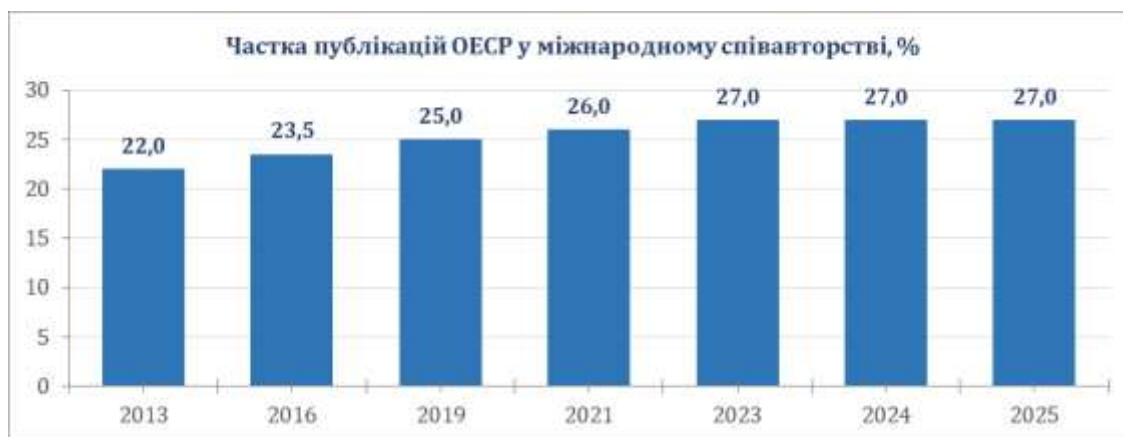

Рис. 1. Динаміка частки міжнародно співавторських наукових публікацій у країнах ОЕСР, 2013–2025 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних ОЕСР та узагальнень [6] і [10].

Наведені дані мають безпосереднє регуляторне значення. Зростання частки міжнародно співавторських праць означає, що дедалі більший обсяг наукових результатів створюється колективами з різних держав, а отже, потребує узгодженого правового режиму інтелектуальної власності, спільного управління даними та чітких правил публікаційної етики. Уповільнення ж динаміки сигналізує про появу нових бар'єрів – геополітичних, безпекових, етичних, – що також мають бути враховані в нормотворчості.

Для України ключовим напрямом міжнародної наукової кооперації є європейський. Після набуття чинності Угодою про асоціацію [16] та асоціації до програми «Горизонт Європа» у 2022 р. вітчизняні установи дістали змогу брати участь у проєктах на рівних із суб'єктами держав-членів ЄС. Станом на 2025 р. українські організації подали понад 1700 заявок, уклали понад 240 грантових угод і залучили майже 49 млн євро фінансування, а середній показник успішності заявок перевищив середньоєвропейський. Структуру організацій-учасниць за секторами відображено на рис. 2.

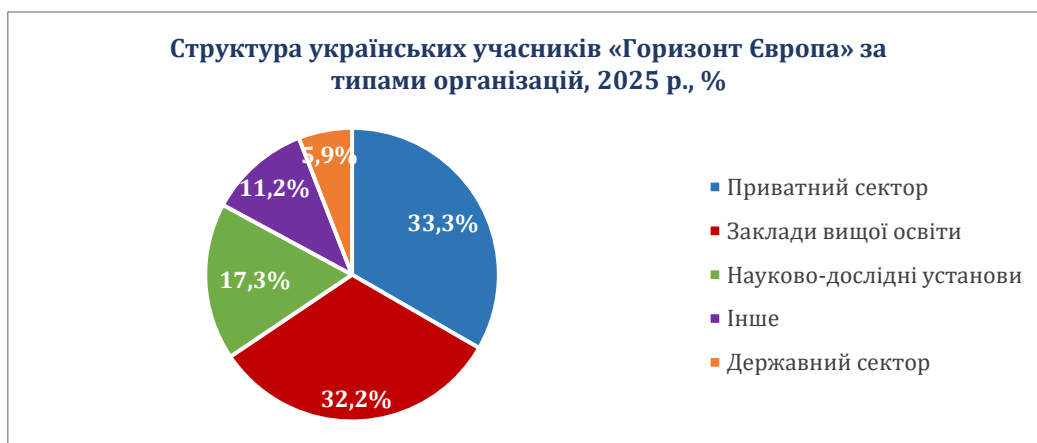

Рис. 2. Структура організацій України – учасниць проєктів програми «Горизонт Європа» за секторами, 2025 р., %

Джерело: складено автором на основі відкритих даних Європейської Комісії та Офісу «Горизонт Європа» в Україні.

Як видно з діаграми, найбільшу частку учасників становлять заклади вищої освіти та приватний сектор, що свідчить про поступову диверсифікацію наукової кооперації й залучення до неї не лише академічних інституцій. Така структура потребує гнучкого регулювання, здатного враховувати інтереси різних категорій суб'єктів – від університетів до інноваційних

підприємств. Це підтверджує тезу О. Бородіної про те, що інтеграція в європейський освітньо-науковий простір є водночас чинником модернізації економіки [2].

Системний погляд на проблему дозволяє стверджувати, що правове регулювання наукового співробітництва має виразну багаторівневу структуру. Верхній рівень утворюють норми міжнародного права, що закріплюють право на науку та загальні засади співпраці; середній – регіональні, передусім європейські, інструменти, які конкретизують ці засади для простору ЄС; нижній – національне законодавство, що адаптує міжнародні й регіональні стандарти до внутрішніх умов. Графічно цю модель представлено на рис. 4.

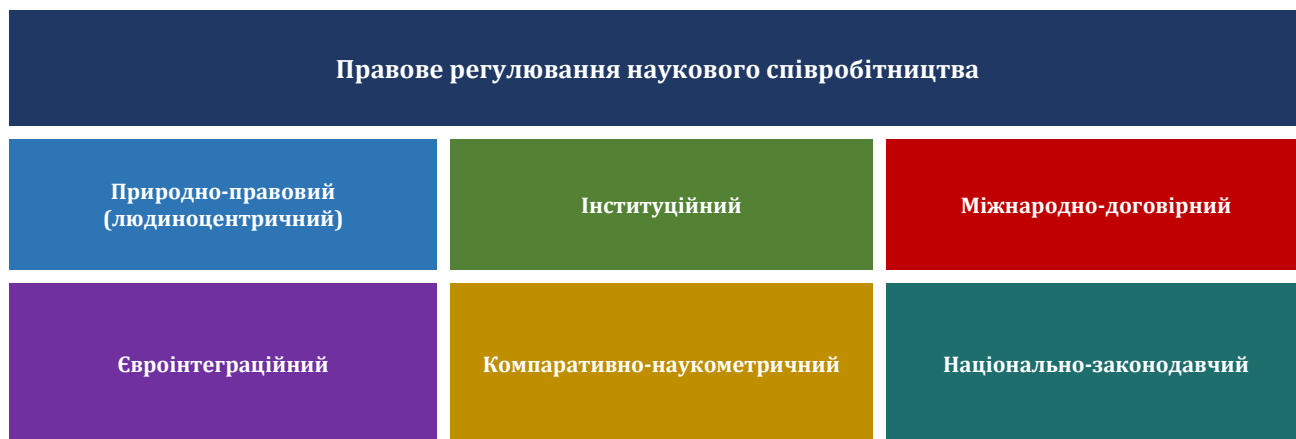

Рис. 3. Основні теоретичні підходи до правового регулювання наукового співробітництва
Джерело: побудовано автором

Рис. 4. Багаторівнева модель правового регулювання наукового співробітництва
Джерело: побудовано автором

Запропонована триярусна модель не є жорсткою ієрархією: рівні перебувають у відносинах взаємодоповнення та зворотного зв'язку. Національне законодавство не лише імплементує міжнародні норми, а й впливає на формування договірної практики держави; регіональні інструменти, своєю чергою, спираються на загальні принципи міжнародного права й водночас збагачують їх власними стандартами. Саме така динамічна взаємодія рівнів забезпечує гнучкість регулювання й дозволяє йому адаптуватися до мінливих умов наукової взаємодії.

Конкретизацію інструментарію кожного рівня регулювання, релевантного для України, подано в табл. 3. Вона демонструє, що національний рівень представлений насамперед законами про наукову та освітню діяльність, регіональний – угодами з ЄС та участю в «Горизонті Європа», а міжнародний – універсальними актами щодо права на науку й галузевими договорами.

Зіставлення інструментів за рівнями виявляє характерну закономірність: чим вищий рівень регулювання, тим більшою є питома вага «м'яких» норм – рекомендацій, стратегій, рамкових засад, – тоді як на національному рівні переважають акти прямої дії. Це не випадково: міжнародне співробітництво за своєю природою ґрунтується радше на узгодженні воľ і

спільних цінностях, аніж на примусі, що добре узгоджується з людиноцентричним розумінням права на науку [1].

Таблиця 3. Інструменти правового регулювання наукового співробітництва за рівнями (на прикладі України)

Рівень регулювання	Основні правові інструменти	Джерела
Міжнародний	Універсальні стандарти права на науку; галузеві міжнародні договори; рекомендації міжнародних організацій; засади наукової доброчесності та відкритості.	K. Achermann, S. Besson [1]; J. Orangias [11]
Регіональний (ЄС)	Угода про асоціацію [16]; Угода про наукове і технологічне співробітництво [15]; асоціація до програми «Горизонт Європа»; стандарти Європейського дослідницького простору.	О. Топузов та ін. [14]; О. Локшина [8; 9]; О. Бородіна [2]
Національний	Закони «Про наукову і науково-технічну діяльність» [18], «Про вищу освіту» [20], «Про освіту» [19], «Про інноваційну діяльність» [17]; підзаконні акти та програми.	Я. Петруненко [12; 13]; О. Левчук [7]

Джерело: сформовано автором.

Окремої уваги потребує проблема колізій між рівнями регулювання. Участь України у двох нормативних системах – національній і європейській – об'єктивно породжує ризик неузгодженості, коли внутрішні правила суперечать стандартам ЄДП або відстають від них. Розв'язання цієї проблеми лежить у площині послідовної гармонізації законодавства, на необхідності якої наголошують Я. Петруненко [12] та С. Іванов і В. Антонюк [5]. Йдеться не про механічне копіювання європейських норм, а про їх осмислене вбудовування в національну правову систему з урахуванням специфіки воєнного й повоєнного контексту.

Якщо придивитися до участі України в «Горизонті Європа» уважніше, регуляторний ефект асоціації проступає ще виразніше. За даними Офісу програми, станом на 2025 р. вітчизняні заявники подали понад 1700 пропозицій, із яких понад 240 завершилися грантовими угодами, а показник успішності сягнув близько 15,7 % – це сьоме місце серед двадцяти трьох асоційованих країн і результат, що перевищує середній по програмі. Окремі інструменти – MSCA4Ukraine із бюджетом близько 35 млн євро та EIC4Ukraine на 20 млн євро – були запроваджені спеціально для підтримки українських дослідників і фактично стали прикладом адресного правового реагування на надзвичайні обставини. Така деталізація підтверджує думку про те, що міжнародно-договірний і євроінтеграційний підходи не є суто доктринальними конструкціями: вони матеріалізуються в конкретних фінансових та організаційних механізмах, кожен з яких потребує власної нормативної основи [12].

Водночас новітні дані застерігають від надмірного оптимізму. Аналітики ОЕСР звертають увагу, що після 2018 р. темпи приросту міжнародного співавторства помітно вповільнилися, а окремі великі наукові системи навіть знизили інтенсивність зовнішніх зв'язків. Дослідники, зокрема М. Kwiek [6] та К. Okamura [10], пов'язують це з геополітичною фрагментацією та посиленням національних режимів контролю за чутливими технологіями. Для правового регулювання це означає появу нового завдання – балансувати між відкритістю науки та вимогами безпеки, які раніше перебували на периферії наукового права. Запуск у 2025 р. Міжнародної коаліції за науку та розширення кола асоційованих до «Горизонту Європа» країн до двадцяти трьох держав свідчать, що відповіддю на ці виклики стає не згортання кооперації, а її інституційне впорядкування на наднаціональному рівні.

Підсумовуючи аналіз, варто наголосити на ще одному вимірі проблеми – ціннісному. Усі шість розглянутих підходів, попри відмінності, сходяться у визнанні академічної свободи, відкритості та доброчесності базовими засадами наукової кооперації. Розвиток політик відкритої науки, описаний І. Драч та співавторами [3], а також євроінтеграційні орієнтири, окреслені О. Локшиною [8; 9] і О. Топузовим зі співавторами [14], свідчать про поступове утвердження спільної ціннісної основи, на якій тільки й можливе стає правове регулювання. Економічний складник цього процесу, на який звертають увагу О. Левчук [7] та Я. Петруненко [13], не суперечить ціннісному, а доповнює його: ефективна кооперація є водночас і моральним обов'язком, і раціональною інвестицією у відновлення держави.

6. Conclusions

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що правове регулювання наукового співробітництва є самостійним, внутрішньо структурованим предметом юридичного аналізу, що потребує цілісного теоретичного осмислення. Виокремлення шести основних підходів – природно-правового, інституційного, міжнародно-правового, євроінтеграційного, компаративно-наукометричного та національно-законодавчого – засвідчило, що кожен із них висвітлює окрему грань явища, проте лише в сукупності вони здатні забезпечити повноту регуляторної моделі.

Установлено, що регулювання наукової кооперації має багаторівневу будову й реалізується одночасно на міжнародному, регіональному та національному рівнях, які перебувають у відносинах взаємодоповнення та зворотного зв'язку. Чим вищий рівень, тим більшою є роль м'яких, ціннісно навантажених норм; натомість національний рівень спирається переважно на акти прямої дії. Така архітектура надає системі гнучкості, але водночас породжує ризик колізій, що потребує послідовної гармонізації законодавства.

Емпіричний аналіз підтвердив практичну значущість теоретичних побудов: зростання частки міжнародно співавторських публікацій у країнах ОЕСР та активізація участі України в програмі «Горизонт Європа» після асоціації 2022 р. демонструють, що наукова кооперація стала реальним чинником розвитку, який потребує адекватного нормативного супроводу. Структура українських учасників європейських проєктів свідчить про диверсифікацію співпраці й залучення до неї як академічних, так і підприємницьких суб'єктів.

Отже, для України оптимальною є синтетична модель правового регулювання наукового співробітництва, що поєднує гарантії академічної свободи та права на науку, розвинений інституційний каркас, договірні механізми міжнародної взаємодії та послідовне узгодження національного законодавства з правом Європейського Союзу. Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на розроблення конкретних законодавчих пропозицій щодо імплементації стандартів Європейського дослідницького простору та усунення наявних колізій, що сприятиме сталому розвитку вітчизняної науки в умовах європейської інтеграції.

References

1. Achermann, K., & Besson, S. (2023). International cooperation under the human right to science: What and whose duties and responsibilities? *Frontiers in Sociology*, (8), 1273984. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1273984>
2. Borodina, O. A. (2021). Intehratsiia v yevropeyskyi osvitho-naukovyi prostir yak faktor modernizatsii ekonomiky Ukrainy [Integration into the European educational and scientific space as a factor of modernisation of Ukraine's economy]. *Visnyk Sumskoho Natsionalnoho Ahrarnoho Universytetu. Seriya "Ekonomika i Menedzhment" – Bulletin of Sumy National Agrarian University. Series "Economics and Management"*, 1(87), 10–14. <https://doi.org/10.32845/bsnau.2021.1.2> (in Ukrainian)
3. Drach, I. I., Lytvynova, S. H., & Slobodianiuk, O. M. (2022). Dosvid realizatsii instytutitsiynykh polityk vidkrytoi nauky v yevropeyskykh universytetakh [Experience of implementing institutional open science policies in European universities]. *Informatsiini Tekhnolohii i Zasoby Navchannia*, 90(4), 173–190. <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4945> (in Ukrainian)
4. Gök, A., & Karaulova, M. (2024). How "international" is international research collaboration? *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 75(2), 97–114. <https://doi.org/10.1002/asi.24842>
5. Ivanov, S. V., & Antoniuk, V. P. (2020). Yevropeyskyi doslidnytskyi prostir ta Ukraina: problemy i perspektyvy intehratsii. [The European Research Area and Ukraine: Problems and prospects of integration]. *Ekonomichniy Visnyk Donbasu – Economic Winery of Donbas*, 3(61), 166–176. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/173855> (in Ukrainian)
6. Kwiek, M. (2021). What large-scale publication and citation data tell us about international research collaboration in Europe: Changing national patterns in global contexts. *Studies in Higher Education*, 46(12), 2629–2649. <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1749254>
7. Levchuk, O. V. (2023). Ekonomichni aspekty spivrobitnytstva Ukrainy z krainamy Yevropeiskoho Soiuzu [Economic aspects of Ukraine's cooperation with the European Union countries]. *Zbirnyk Naukovykh Prats Tsentru Voienno-Stratehichnykh Doslidzhen NUOU*, 1(77), 32–39. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2023-1-77/32-39> (in Ukrainian)

8. Lokshyna, O. I. (2021). Yevropeiska i svitova intehtratsiia v haluzi osvity – shliakh do pidvyshchennia yakosti osvity [European and world integration in education – A path to improving the quality of education]. In V. H. Kremen (Ed.), *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini* [National report on the state and prospects of education development in Ukraine] (pp. 134–142). KONVI PRINT. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714888/> (in Ukrainian).
9. Lokshyna, O. I. (2022). Stratehiia yevropeiskoho spivrobitnytstva u haluzi osvity i navchannia u 2021–2030 rr. yak yevrointehtratsiinyi oriiientyr dlia ukrainskoi osvity [The strategy of European cooperation in education and training for 2021–2030 as a European integration reference point for Ukrainian education]. *Ukrainskyi Pedahohichnyi Zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, (4), 5–17. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-5-17> (in Ukrainian)
10. Okamura, K. (2023). A half-century of global collaboration in science and the “Shrinking World”. *Quantitative Science Studies*, 4(4), 938–959. https://doi.org/10.1162/qss_a_00268
11. Orangias, J. (2023). The nexus between international law and science: An analysis of scientific expert bodies in multilateral treaty-making. *International Community Law Review*, 25(1), 60–93. https://brill.com/view/journals/iclr/25/1/article-p60_4.xml
12. Petrunenko, Ya. V. (2025). Pravovyi vymir yevropeiskoi intehtratsii Ukrainy u konteksti ekonomichnoho spivrobitnytstva [The legal dimension of Ukraine’s European integration in the context of economic cooperation]. *Ekonomika ta Suspilstvo – Economy and Society*, (75). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-98> (in Ukrainian)
13. Petrunenko, Ya. V. (2024). Sotsialno-ekonomichni chynnyky vidnovlennia Ukrainy pislia peremohy [Socio-economic factors of Ukraine’s recovery after victory]. *Vcheni Zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho Universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Yurydychni Nauky*, 35(74)(3), 68–75. <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/11> (in Ukrainian)
14. Topuzov, O., Lokshyna, O., Dzhurylo, A., & Shparyk, O. (2023). Yevropeyskyi doslidnytskyi prostir yak oriiientyr rozvytku osvity i nauky v Ukraini [The European Research Area as a reference point for the development of education and science in Ukraine]. *Ukrainskyi Pedahohichnyi Zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, (4), 5–19. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-4-5-19> (in Ukrainian)
15. European Community, & Ukraine. (2002). *Agreement between Ukraine and the European Community on scientific and technological cooperation* (July 4, 2002). Database Legislation of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_194 (in Ukrainian)
16. European Union, European Atomic Energy Community, their Member States, & Ukraine. (2014). *Association Agreement between the European Union and Ukraine* (ratified by Law of Ukraine No. 1678-VII of September 16, 2014). Database Legislation of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (in Ukrainian)
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2002). *Law of Ukraine No. 40-IV on Innovation Activity* (July 4, 2002). Database Legislation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (in Ukrainian)
18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *Law of Ukraine No. 848-VIII on Scientific and Scientific-Technical Activity* (December 26, 2015). Database Legislation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (in Ukrainian)
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Law of Ukraine No. 2145-VIII on Education* (September 5, 2017). Database Legislation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian)
20. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *Law of Ukraine No. 1556-VII on Higher Education* (July 1, 2014). Database Legislation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukrainian)